

בין אליהו ליעקב

ערן עסיס

מאמר זה עוסק בדמותו של אליהו, כפי שהיא משתקפת מהקבלת סיפורי מעמד הר הכרמל ובריחת אליהו לחורב¹ (מלכים א', י"ח-י"ט) לשניים מסיפורי יעקב. לעניות דעתי, ההקבלות הרבות בין דמויותיהם של יעקב ואליהו מבליטות את הניגוד ביניהן; שתיהם נמצאות בסיטואציות דומות, אך בעוד יעקב מאופיין בפסיביות ותמימות ביחסו לה' ולסביבה, אליהו מתאפיין בביטחון עצמי גבוה ובקנאות דתית. ראשית, אראה את ההקבלה שבין בריחת אליהו מפני איזבל (מלכים א', י"ט) לבין בריחתו של יעקב מפני עשו (בראשית כ"ח). בשני הסיפורים קיים רצף עלילתי דומה, ובשניהם נעשה שימוש בלשונות דומים הרומזים על הזיקה בין הסיפורים. עם זאת, הפער בולט: אליהו קנאי ומתייחס לעצמו כנביא בלעדי, ועל כך הוא זוכה לביקורת מאת ה', ואילו יעקב תמים ופסיבי, ויחס ה' אליו מצטייר כאידיאלי. לאחר מכן אציג את ההקבלה שבין סיפור מפגש אליהו עם המלאך לבין סיפור מאבק יעקב במלאך (בראשית ל"ב, כג-לג). גם בין שני סיפורים אלה ניתן לראות דמיון, הן ברובד התוכני והן ברובד הלשוני. גם כאן בולט הפער בין אליהו, שבעקבות קנאותו ותקיפותו זוכה לביקורת מאת ה', לבין יעקב, המוצג כאיש תמים ופסיבי, ולבסוף, לאחר מאבקו עם המלאך, 'שורה עם אלוהים'³.

¹ מאמרים רבים נכתבו על פרקים אלה, ובדברי אתייחס למאמריהם של הרב א' סאמט, 'אליהו בהר חורב', **מגדים**, כא, אלון שבות טבת תשנ"ד, עמודים 61-120 (להלן: סאמט), וכן ל' זקוביץ, 'קול דממה דקה', **תרביץ**, נא, חוברת ג', ניסן-סיוון תשמ"ב ירושלים, עמודים 329-346 (להלן זקוביץ). בשני המאמרים מופיע ניתוח מלא של הפרק בו אדון במאמר זה, ושניהם התייחסו להקבלות שבין פרק י"ט לבין סיפורי משה, וכן לספר יונה. אין אני בא לחלוק על דבריהם אלא להוסיף את ההקבלה לסיפורי יעקב ולדון במשמעותה.

² קיימת מחלוקת נוסחאות בפרק זה במיקום תחילת פרק ל"ב. גירסה אחת ממקמת את תחילת פרק ל"ב בפסוק המתחיל במילים "וישכם לבן בבוקר..." (מקראות גדולות, תנ"ך 'חורב' - ברויאר); הגירסה האחרת (תנ"ך 'קרן') פותחת את הפרק בפסוק שלאחריו - "ויעקב הלך לדרכו...". בהפניות המובאות במאמר זה בחרתי בגירסה הראשונה.

³ על פי בראשית ל"ב, כט.

לבסוף, אתייחס לעובדה ששתי הדמויות מייצגות קיצוניות שאף אחת מהן אינה חיובית, וכל דמות בפני עצמה זוכה בסיפור לביקורת. מתוך כך אחדד את המסר הכולל העולה מעימות דמויותיהם הקיצוניות של אליהו ויעקב.

יעקב ואליהו בורחים לנפשם

השוואת הסיפורים

ניתן לראות בבירור שסיפור בריחת אליהו להר חורב (מלכים א', י"ט) מקביל לסיפור בריחת יעקב מביתו (בראשית כ"ח). אנסה להמחיש עניין זה בשני רבדים: הרובד העלילתי והרובד הלשוני.

הרובד העלילתי

הסיטואציה בה נמצאים אליהו ויעקב לפני הסיפור דומה בשני המקרים. בשניהם מתקיימת הכרעה בין דרכו הרוחנית של הגיבור לבין דרכו של העומד מולו. בסיפור יעקב זהו יצחק, אשר מכריז על הבן הממשיך,⁴ ובסיפור אליהו זהו ה' המכריע בין עבודת ה' לבין עבודה לבעל.

יתרה מזו, לאחר שתי ההכרעות, עומד הגיבור מול סכנת מוות ונאלץ לברוח מפני הצד השני, אשר לא נבחר במעמד ההכרעה. בסיפור יעקב היה זה עשו שהחליט להורגו בעקבות גניבת הברכה ("יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" [בר' כ"ז, מא]), ובסיפור אליהו הייתה זו איזבל שהחליטה להרוג את אליהו כיוון ששחט את נביאי הבעל בסיום המעמד ("ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם" [מל"א י"ט, א-ב]).

לאחר מכן, במסלול הבריחה של שני גיבורינו צוינה העובדה שהם לנים (מל"א י"ט, ה'; בר' כ"ח, יא), ובלילה מתגלה אליהם מלאך. אצל יעקב זוהי התגלות של חלום אשר מופיעים בו מלאכים, ואילו אצל אליהו אנו פוגשים במלאך המעיר אותו פעמיים משנתו.

בשני הסיפורים מופיע ה' לאחר המפגש עם המלאך בהתגלות מרשימה, בה הוא מעביר מסר לגיבור הסיפור על הנהגתו. ליעקב מתגלה אלוהים: "אני ה' אלהי אברהם ואלהי יצחק..." (בר' כ"ח, יג) - זוהי הצהרתו של ה' הפותחת בשמו ומסמלת את מהותו. בסיפור אליהו יש מסר מה' על דרכיו: "והנה ה' עובר... לא ברוח... לא

⁴ קביעה זו נתונה במחלוקת פרשנית - האם יצחק ידע או לא שיעקב הוא העומד לפניו, אך על כל פנים יעקב מקבל ברכה מיצחק לאחר מכן (בראשית כ"ח, ג-ד) וברכה זו נראית מהותית יותר.

ברעש... לא באש ה'... (מל"א י"ט, יא-יב) - בדרך השלילה ה' עובר לקביעה ש"קול הדממה הדקה" (שם) הוא הדרך הרצויה.

הרובד הלשוני

בין הסיפורים מצוי דמיון לשוני גדול, המחזק את הזיקה שבין שני הפרקים:

1) בשני הסיפורים מוזכרת באר שבע בנתיב הבריחה: "ויצא יעקב מבאר שבע" (בר' כ"ח, י) - "ויבא באר שבע" (מל"א י"ט, ט).

2) בשני הסיפורים מופיעים שני לשונות לתיאורי שינה: הלשון 'וילן שם' (בר' כ"ח, יא, ו-מל"א י"ט, ט), המופיע רק בארבע מקומות במקרא (ורק אחד המקורות איננו קשור להקבלה);⁵ לשון 'וישכב': "וישכב במקום ההוא" (בר' כ"ח, יא) ו- "וישכב וישן תחת רתם אחד" (מל"א י"ט, ה).

3) התיאור 'מראשתי' מופיע בשניהם "ויקח מאבני המקום וישם מראשתי" (בר' כ"ח, יא) - "והנה מראשתי עגת רצפים וצפחת מים" (מל"א י"ט, ו).

4) הלשון דומה גם בתיאור התגלות המלאך: "והנה מלאכי אלהים" (בר' כ"ח, יב) כמו "והנה זה מלאך" (מל"א י"ט, ה).

5) גם הלשון הפותח את ההתגלות האלוהית דומה: "והנה ה' ניצב עליו" (בר' כ"ח, יג) כמו "והנה דבר ה' אליו" (מל"א י"ט, ט).

נעניין תחילה בכל אחד מהסיפורים בנפרד, ונבחן את אופי דמויותיהם של אליהו ויעקב. בבחינת היחס בין הפרקים לאור הניתוחים הנפרדים, נראה את השוני בין הדמויות, אותו באה ההקבלה לחדד.

עיון בסיפור בריחת אליהו

המלה המנחה בסיפור (מלכים א' י"ט) היא 'נפש', והיא מופיעה שבע פעמים.⁶ בפעמיים הראשונות ובפעמיים האחרונות ההתייחסות היא לשבועת איזבל בדבר פגיעה בנפשו של אליהו ("כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם" [פסוק ב]; "ויבקשו את נפשי לקחתה" [מופיע פעמיים - בפסוק י ובפסוק יד]), ובשלוש האמצעיות הביטוי מתאר את ההתייחסות לנפש אליהו מצד פעולותיו שלו ("וילך

⁵ הביטוי מופיע פעם נוספת בסיפורי יעקב, ואזכיר זאת בחלק הבא; המקור הנוסף שבו מופיע הביטוי הוא בסיפור פילגש בגבעה: "ויקם האיש ללכת ויפצר בו חתנו וישב וילן שם" (שופטים י"ט, ז).

⁶ קיימת פרשנות הרואה בהופעתה של מילה דווקא שבע פעמים בקטע נתון, הוכחה לכך שזוהי מילה מנחה. נכונותה של ההשערה מתחזקת לאור התדירות הרבה שבה התופעה חוזרת על עצמה.

אל נפשו" [פסוק ג]; "וישאל את נפשו למות" [פסוק ד]; "עתה ה' קח את נפשי" [שם]). ניתוח זה מראה את התמקדות אליהו בנפשו.⁷ בשני המופעים הראשונים ובשניים האחרונים, הביטוי 'נפש' מופיע בהקשר השבועה להרוג את אליהו, והוא מהווה את נושא המסגרת - הבעיה שבעטיה ברח אליהו. עיקר עיסוקו של אליהו משתקף משלושת המופעים האמצעיים, אשר בהם הנושא הוא נפשו שלו, המהווה מבחינתו את עיקר הפרק.

כך עולה גם מתוכן הסיפור בשיחת ה' עם אליהו. כאשר שואל ה' את אליהו בחורב "מה לך פה?" (מל"א י"ט, ט), כוונתו לשאול לסיבת הבריחה ולתכליתם של אירועים אלו, כאומר: 'לאיזה מצב הגעת ולשם מה?'. אופיו של אליהו, כפי שהוא מצטייר בתשובתו - הן מבחינת לשונה וסגנונה והן מבחינת תוכנה - ממחיש את דרך התמקדותו של אליהו בעצמו.

הבחינה הלשונית-סגנונית:⁸ אליהו מתחיל את דבריו בגוף שלישי - "קנא קנאתי לה' אלהי צבאות" (מל"א י"ט, י), דבר המבטא יחס של ריחוק בינו לבין ה'. מכאן, הוא עובר לדבר בגוף שני - "כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב" (שם), ולבסוף, הוא עובר לדבר בגוף ראשון - "ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה" (שם). אליהו רואה חשיבות מרכזית בעצמו, וההשלכות האישיות הנאמרות בסוף דבריו, מצטיירות כחלק חשוב בתיאור הבעיה.

הבחינה התוכנית: מהקנאה לה', המבטאת את האמת הצרופה, דרך הטרזניה על בני ישראל שחטאו, הוא מגיע לעצמו, לבעיה האישית שלו. מן הפסוקים עולה תמונה לפיה התשובה לשאלה "מה לך פה?" היא אישית: 'רוצים לפגוע בי!' אליהו חושף את אופיו בכך שבמקום למקד את הטענה בחטאי העבודה לבעל, הוא מדגיש דווקא את קנאותו ואת הרדיפה אחריו.⁹

ניתן לומר שמתבהרת כאן תמונת הביקורת על אליהו: מתוך היותו נביא לה' הוא ראה עצמו כשליח האלוהים הבלעדי וכנציג ה' היחיד בעולם, ועל כן החשיב בפגיעה בו כפגיעה בה'. אם נעיין בכמה נקודות בסיפור מעמד אליהו בכרמל (מל"א י"ח) נגלה גם שם רמזים לתפיסה כזו אצל אליהו.

ראשית, יש לשים לב לעובדה שמעבר לשליחות שהוטלה עליו יוזם אליהו מספר פעולות. הגזירה על עצירת הגשמים, שבה דן הסיפור, הייתה על דעתו ("חי ה'... אם

⁷ עיין סאמט, עמודים 101-102.

⁸ בעזרת סאמט, עמודים 91-92 וזקוביץ עמודים 336-337.

⁹ עיין בדברי חז"ל במדרש שיר השירים רבה (להלן בהערה 14, החל מאמצע הקטע).

יהיה השנים האלה טל ומטר לפי דברי" [מל"א י"ז, א].¹⁰ כמו כן, השליחות שנידונה בפרק י"ח נועדה לבשורת הגשם בלבד, ואליהו מחליט לערוך טקס להחזרת העם בתשובה, שאיננו הכרחי לשליחות. תפקידן של הפעולות שהוא יוזם מרצונו הוא להוכיח באופן דראסטי את נכונותה של עבודת ה', ורצונו זה נובע מן האבסולוטיות המלווה את פעולתו.

שנית, כאשר הוא פותח את נאומו אל העם בהצגת עצמו, הוא אומר: "אני נותרתי נביא לה' לבדי" (מל"א י"ח, כב) - אליהו רואה בהיותו נביא עובדה חשובה שבה עליו לפתוח את נאומו. גם אם פתיחה זו באה דווקא כדי להדגיש את מות שאר הנביאים ואת היותו הנביא האחרון הנלחם מול הבעל, אין בכך כדי להוריד מהרושם האגוצנטרי שיוצרת הפתיחה - "אני".

כמו כן, בתחינתו לה' שיענה לקרבנו, - "היום יודע כי אתה אלוהים בישראל" (שם, לו) מוסיף אליהו בסמוך - "ואני עבדך" (שם). וכי מה מקום יש לה לטענה אגוצנטרית שכזו, בבקשה שתכליתה הוכחה לעבודת ה'?¹¹ זוהי ראייה לכך שאליהו רואה עצמו כחלק מהופעת ה' בעולם ולדידו אין שום פסול בהכנסת עצמו כחלק מן המערכת האלוהית.

בנוסף לכך, בתפילתו של אליהו לה' הוא מוסיף משפט אשר נראה תמוה ומיותר. הרצון להראות שה' הוא אלוהי ישראל הביא אותו לומר בתפילתו "היום יודע כי אתה אלוהים בישראל ואני עבדך ובדברך (קרי: ובדברך) עשיתי את כל הדברים האלה" (שם, לו). בפשטי המקראות לא נזכר ציווי של ה' לזבוח לו,¹² וגם אם נאמר שהוא נצטווה על כך והדבר לא נזכר בכתוב, עצם העובדה שציווי זה לא הוזכר יש בה כדי לחשוף את מגמת הסיפור: אליהו מצטייר כאדם העושה את רצונו כרצון ה'.

מן האמור לעיל, מצטיירת דרכו הבעייתית של אליהו בתפיסתו את היחס לה'. אליהו ראה את עצמו כשליחו היחיד של ה', הכניס עצמו לתוך מערכת האלוהות

¹⁰ כפירוש הרד"ק (מל"א י"ז, א): "והנה גזר אליהו על המטר בקנאותו לה' על עבדם עבודה זרה... ובטח באל שיקיים דברו."

¹¹ על פי זקוביץ, עמודים 336-338.

¹² ניתן להבין את המילים "ובדברך עשיתי" גם בהוראת 'בענייך, לשמך', אך הדברים מסתברים בעיני יותר לפי המשמעות הפשוטה של 'כציוויך', וראייה לדבר - כל דברי ה' לאליהו במהלך סיפורי אליהו (מל"א י"ז - מל"ב ב') נפתחים בכותרת "דבר ה'".

ככלל, רוב המופעים של שם העצם 'דבר' בפרקים אלו מתייחס לדבר ה', ובשאר המקרים הכוונה היא לדברי אליהו. במופעים המתייחסים לאליהו נוצר טשטוש באשר למקור ה'דברים' באופן המבטא את אופיו של אליהו, שהרי הוא שם עצמו כנציג ה' המוחלט ודברי ה' הופכים לדבריו (ראה במיוחד: מל"א י"ז, א; שם, יד-טז; מל"ב א', טז).

בעולם והדגיש את חשיבות עצמו בסיפור, עד כדי כך שראה בפגיעה בו פגיעה בה' ממש.

עיון בסיפור בריחת יעקב

קריאה צמודה של סיפור קבלת הברכה (בראשית כ"ז, א - כ"ח, ט) ממחישה את אופיו המיוחד של יעקב העולה מן הסיפור.

ראשית, מבחירתו של יצחק דווקא בעשו לבקשתו לצוד לו ציד (בראשית כ"ז, ג) ניתן ללמוד על אופיו של יעקב. פעולת הציד מסמלת אקטיביות של האדם ביחסו לטבע, ומידה כוחנית זו מצויה דווקא אצל עשו. כדמות מנוגדת אליו עומד יעקב, רועה הצאן, שאינו הורג חיות אלא שומר עליהן, ומובן מאליו שאין זה סביר כלל לבקש ממנו לבצע פעולה הכרוכה בכוחניות שכזו.

בהמשך, מתוך הסיפור, עולה הפסיביות של יעקב המתבטאת גם בפחד שלו. עצם הצורך בהימצאותה של רבקה כדמות פעילה המדרבנת את יעקב לפעול (שם, ה-י) מעוררת שאלות: מדוע לא יכול היה יעקב לעשות זאת לבדו? מדוע דווקא רבקה שמעה את המתרחש בבית? ניתן לראות שיעקב הוא דמות פחות בולטת בסיפור, ורבקה היא דמות מרכזית.

לאחר ציוויה של רבקה ליעקב על דרכי הפעולה הנחוצות לקבלת הברכה, עונה יעקב בשאלה המביעה חשש: "אולי ימשני אבי...?" (בר' כ"ז, יב). על אף שרבקה כבר נקטה ביוזמה, יעקב עדיין חושש לממש אותה.

הדברים נראים ברורים יותר כשיעקב נצרך לבצע את ההכנות למעשה הרמאות. בחלק גדול מההכנות, דווקא רבקה נוטלת את חלק הארי. היא זו המכינה מטעמים ולא יעקב, וביחסה אל יעקב הוא מתואר כפסיבי: "ותלַבַּש את יעקב בנה הקטן... ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה" (שם, טו-יז). האקטיביות שיעקב צריך היה להוכיח הסתכמה בצורך לפשוט את ידיו ולקבל את המטעמים (אשר גם עליהם טורח הכתוב לציין שאמו עשתה אותם ולא יעקב).

גם לאחר שיעקב ניגש ליצחק אביו, תמימותו אינה מאפשרת לו להוציא מפיו אלא מילה אחת: "הנני" (שם, יח), התבטאות קצרה ומהוססת, עד כדי כך שיצחק צריך להוסיף ולשאול "מי אתה, בני?" (שם) על מנת לדעת מיהו העומד לפניו.

הסיטואציה שבפניה עומד יעקב לאחר מכן היא סיטואציה פסיבית לגמרי. יעקב מחכה לאביו עד שזה קורא לו לגשת כדי שימוש אותו (שם, כא-כב), לאחר מכן הוא נדרש להתקרב ליצחק כדי שיריח אותו (שם, כו-כז), ולבסוף, המעמד הפסיבי ביותר: יעקב עומד ומחכה עד שיצחק יברך אותו (שם, כז-כט).

גם לאחר שעשו מגלה את אשר אירע לו, אנו פוגשים שוב ברבקה כדמות בולטת, במקום בו היינו מצפים ליוזמה מצדו של יעקב. גם עתה רבקה היא השומעת את המתרחש (את תוכניותיו של עשו [שם, מב]) ושוב היא המצווה את יעקב לברוח לחרן בכדי להינצל מיד עשו אחיו (שם, מג). רבקה גם יוזמת מהלך כדי לגרום לכך שיצחק יבקש מבנו לעזוב את הבית (שם, מו).

גם מסגנון הפניות אל יעקב עולה העובדה שהוא אינו מסוגל ליזום ולהחליט לבדו באשר לדרכו. רבקה, בציוויה הראשון אל יעקב, אומרת לו: "שמע בקלי... לך נא אל הצאן..." (שם, ח-ט), וכשהיא מצווה עליו לברוח לחרן היא אומרת: "שמע בקלי וקום ברח לך" (שם, מג). גם כשיצחק מצווה אותו ללכת מפדן, הוא נוקט בלשון: "קום לך פדנה ארם" (בראשית כ"ח, ב). ריבוי הציוויים בלשון זה מלמד על אופיו של יעקב, כאדם שלא מסוגל לקבל החלטות ולכלכל את צעדיו בעצמו. מתגלית כאן פסיביות מוחלטת, ולדעתי, אף מוגזמת.

מהעיון לעיל עולה כי התכונה הבולטת של יעקב היא הפסיביות, המגיעה לידי ביטוי אפילו במהלך האקטיבי שהוא עובר בסיפור - קבלת הברכה בערמה. פסיביות זו, גם אם מוגזמת היא, מצביעה על מידת התמימות של יעקב, שאינו נוקט בגישה תקיפה מדי, כי אם בגישה רכה ונינוחה.¹³

הפער בין סיפורי הבריחה

אכן ראינו ששני הסיפורים הקודמים לסיפורי הבריחה מתארים מהלך דומה, אך כעת ניתן ליבנו להבדלים. בסיפור מעמד הר הכרמל יוזם הטקס היה אליהו אשר רצה להוכיח את אמיתות של עבודת ה' ולגרום לחזרה בתשובה לפני מתן המטר, ואילו במקרה של יעקב - יצחק היה יוזם המעמד, ויעקב נזקק לציוויה של רבקה אמו כדי להגיע אל המעמד (בראשית כ"ז, ה-ג). אליהו הכין את המעמד כמעין הצגה להוכחת אמיתות דרכו בעבודת ה', ואילו יעקב נקלע להכרעה כמעט בלית ברירה.

הבדל זה מצביע על הפער העקרוני בין יעקב לאליהו. המעמד של אליהו בהר הכרמל מבטא את העובדה שאליהו רואה עצמו כנציג אלוהים היחיד בעולם. הוא יודע שה' יענה לרצונותיו, ומנצל זאת כדי לתת לעם תשובות חדות אשר יוכיחו את מציאות ה'. יעקב, שדרכו בסיפור הייתה פסיבית וחסרת יוזמה מתואר כבעל אופי רך יותר, ורק לאחר שרבקה צייתה אותו הוא הגיע למעמד הברכה. היוזמה והתקיפות של אליהו בולטים אל מול הגישה התמימה והפסיבית של יעקב.

¹³ ברושם השלילי שיוצרת הפסיביות של יעקב אדון בסוף המאמר.

עובדה זו מתבטאת גם בהצגת הדמויות את עצמן. אליהו מכריז: "אני נותרתי לבדי..." (מ"א, י"ח, כב), בתקיפות ובביטחון מלא, ויעקב לעומתו, נדרש למצב שבו הוא נשאל לזהותו (בר' כ"ח, יח). הנקודה המרכזית בסיפור הברכה היא זהותו המטושטשת של יעקב, העומדת בניגוד לתקיפות המופגנת של אליהו.

גם בפרטי סיפור הבריחה הפער בין יעקב לאליהו ברור: יעקב רואה בחזונו סולם ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו - חזון שמימי ורוחני. אליהו, לעומתו, פוגש את המלאך בנסיבות נשגבות פחות - המלאך נאלץ להעיר אותו משנתו ולהיראות אליו באופן גשמי. גם את התכלית של השליחות, אליהו לא הבין והוא חזר לשנתו (מ"א י"ט, ו-ז), והמלאך נאלץ לחזור על הוראתו. נראה כי העובדה שמלאך נאלץ לרדת אל גשמיותו הנמוכה של אליהו ולומר לו "קום" (שם, ה; שם, ז), מהווה ביקורת כלפיו. זאת במיוחד לאור ההתגלות אל יעקב המעידה על יכולת בסיסית לקבל התגלות במישור הרוחני יותר, במישור החלום.

הנקודה הנוספתהמקבילה בין הסיפורים היא התגלות ה', אשר גם בה מתגלה הפער בין אליהו ליעקב. יעקב זוכה בדרך החיוב להתגלות על מהות ה', שנודע לו בשמו: "אני ה'..." אליהו, לעומתו, המקבל גם כן התגלות על דרכו של ה', זוכה לביקורת גלויה - "לא ברוח", "לא ברעש", ו"לא באש" - ה' שולל את דרכיו של אליהו. מן ההשוואה עולה שיעקב היה קרוב יותר אל ה', ואילו כלפי אליהו יחס ה' היה מרוחק יותר.

בחלק זה ראינו את הביקורת על אליהו המתחדדת לאור סיפור בריחת יעקב. יעקב התמים והענו זכה, דווקא מתוך פשיטותו, להתגלות נשגבת ורוחנית, ואילו אליהו, שראה עצמו כנציג היחיד של ה' והגדיל את דימויו העצמי, לא זכה בהתגלות ליחס רוחני קרוב.

המפגשים עם המלאך

השוואת הסיפורים

לדעתי, בנוסף להקבלה שראינו, נרמזת הקבלה נוספת בין סיפור בריחת אליהו (מ"א י"ט), לבין סיפור מאבק יעקב עם המלאך (בראשית ל"ב, כג-לג). מעבר למפגש עם המלאך, המתרחש בשני הסיפורים, מתואר בשניהם גם מגע פיזי בין המלאך לבין גיבור הסיפור.¹⁴ כמו כן, שתי ההתרחשויות אירעו בלילה, בעוד הגיבור נודד ממקומו.

¹⁴ סיפור נוסף בו נוגע מלאך ה' באדם הוא חזיון כסא הכבוד של ישעיהו, בו נוגע אחד מן השרפים בפיו (ישעיה, ו', ז). בסמוך לכך מובאת המלה "רצפה" (פסוק ו), שהיא המקבילה היחידה במקרא לתיאור הבלתי ברור בפרקנו: "עגת רצפים" (מ"א י"ט, ו). המדרש בשיר השירים רבה (וילנא, פרשה א', ו) מפרש את

הראיה החדה ביותר לזיקה בין שני הסיפורים מצויה בסיפור מעמד הר הכרמל. כשאליהו בונה את המזבח נאמר במפורש "ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהי שמך" (מלכים א' י"ח, לא) - הסיפור מכוון לסיפור המאבק עם המלאך ולשינוי השם!

כמו כן, כמה דמיונות לשוניים יוצרים זיקה בין הסיפורים:

(1) "ותשלח איזבל מלאך אל אליהו" (מל"א י"ט, ב) - "וישלח יעקב מלאכים אל עשו" (בר' ל"ב, ד).

(2) "וילן שם" (מל"א י"ט, ט) - "וילן שם" (בר' ל"ב, יד). כפי שכבר הזכרתי, ביטוי זה מופיע גם בסיפור בריחת יעקב, וכן במקום נוסף שאיננו קשור לענייננו.¹⁵

(3) "והנה זה מלאך נגע בר" (מל"א י"ט, ה), ובהמשך "וישב מלאך ה' ויגע בר" (שם, ז) - "וירא כי לא יכל לא ויגע בכף ירכו" (בר' ל"ב, כו).

(4) "ואותר אני לבדי" (מל"א י"ט, י, וכן שם יד) - "ויותר יעקב לבדו" (בר' ל"ב, לא). צירוף זה הנו ייחודי ונזכר בעוד מקום אחד בלבד.¹⁶

(5) "ויבקשו את נפשי לקחתה" (מל"א י"ט, י, וכן שם יד) - "ראיתי אלהים... ותנצל נפשי" (בר' ל"ב, לא).

מכאן עולה ששני הסיפורים הללו - סיפור בריחת אליהו לחורב וסיפור מאבק יעקב עם המלאך, מקבילים זה לזה, ועתה יש לפנות אל העיונים בסיפורים הללו לצורך חשיפת המשמעות החבויה בהקבלה.

משמעות ההקבלה על ידי ההסמכה של המדרשים על ישעיהו ואליהו: "אין לך שמח בבני יותר מיסעיהו, ועל ידי שאמר (ישעיהו ו', ה): "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב", אמר לו הקב"ה: 'ישעיה, בנפשך את רשאי לומר (שם): "כי איש טמא שפתים אנכי" - ניחא; שמא, "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" - אתמהא'. תא חמי, מה כתיב תמן: "ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה"; אמר רב שמואל: 'רצפה' - רוץ פה, רצוץ פה למי שאמר דלטוריא על בני. ודכוותיה כתיב באליהו שנאמר (מלכים א' י"ט, י): "ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל", אמר לו הקדוש ברוך הוא: 'בריתך? שמא בריתך? - "ואת מזבחותיך הרסו"; אמר לו: 'מזבחותי? שמא מזבחותיך?' - "ואת נביאיך הרגו בחרב"; אמר לו: 'נביאי? ואת מה איכפת לך?' אמר לו: "ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה". תא חמי, מה כתיב תמן: "ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים", מה הוא 'רצפים', אמר רבי שמואל בר נחמן: רוץ פה, רצוץ פיות בכל מי שאמר דלטוריא על בני". המדרש מבקר את שתי הדמויות בביקורת זהה על הקטרוג כלפי ישראל, על ידי דרשה דומה של המלה רצפה, המצויה בשני הסיפורים.

¹⁵ ראה לעיל הערה 5.

¹⁶ המקור השלישי הוא בדברי אהי יוסף על בנימין "ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמר" (בראשית מ"ד, כ).

עיון נוסף בסיפור בריחת אליהו

בחלקו הקודם של המאמר הראתי את אופיו המיוחד של אליהו, המחשיב עצמו כנציגו היחיד והמוחלט של ה'; ניתן, לדעתי, למצוא בפסוקים ביטוי לצדדים אחרים באישיותו.

ראשית, יש לזכור שכל סיפורי אליהו באים בעקבות יוזמותיו האישיות: בתחילה גזר אליהו שעצירת הגשמים לא תיפסק אלא לפי דברו,¹⁷ ואחרי כן, כשכבר נקרא לבטל אותה, הוא יזם מעמד בהר הכרמל לפני הבשורה על חזרת הגשם. כוונתו אמנם הייתה חיובית - להחזיר את העם בתשובה - אך דרכו הייתה נוקשה מדי. אליהו חשב שכדי להחזיר בתשובה את העם עליו להשתמש באותות ובמופתים אשר יוכיחו את נכונותה של עבודת ה', אך פעולות אלו היו דרמטיות מדי, ולטווח רחוק לא יכלו לשאת פירות.

אליהו מאופיין בדרכו במידת הקנאות, והוא נלחם בקיצוניות להשגת האמת אשר בה הוא מאמין. מידה זו משתקפת בתפילתו של אליהו לה' שיוריד אש על קרבנו. בהזדמנות זו דורש אליהו מה' במפגיע היענות מיוחדת להורדת האש. על פניה, נראית הדרישה תקיפה מדי, בהתחשב בעובדה שהיא מופנית כלפי ה' ("היום יודע כי אתה אלהים בישראל" [שם, לו]). עובדה זו מצביעה על דרכו של אליהו, שסבר כי דבריו ראויים להיות מוצגים כרצון ה', בגלל היותו נביא.

בתשובת ה' לאליהו ברוח, ברעש ובאש, ולבסוף בקול הדממה הדקה (מל"א י"ט, יא-יב), יש ביקורת כלפי אופיו הקנאי של אליהו.¹⁸ ה' אומר שתכונותיו של אליהו, הדומות לרוח, רעש ואש, אינן רצויות ועליו לתקן את התנהגותו ולהקשיב לקול הדממה הדקה. אולם, נשאלת השאלה מהי משמעותם של סמלים אלו?

המשותף לרוח, לרעש ולאש הוא העוצמה, ולעומתם עומד קול הדממה הדקה המאופיין, בהכנעה ונעם.¹⁹ העימות ניתן לתיאור בחלוקה הידועה בין מידת הדין למידת הרחמים. למעשה זוהי משמעותה של תשובת ה' לאליהו - על אליהו לחדול מקנאותו, המשולה לרוח, רעש ואש, ולנסות להשפיע בדרכי רחמים ובדרכי נעם. מסר סמוי נוסף ניתן למצוא בסיפור המטרת הגשם בסוף מעמד הר הכרמל (מל"א י"ח, מא-מו). לכאורה, ה' אמור היה להמטיר גשם מיד, שהרי לשם כך נשלח אליהו, ובאמת, אליהו סומך על כך ושולח את אחאב לביתו בביטחון מלא - "עלה

¹⁷ כך מפרש הרד"ק את הגזרה; עיין לעיל הערה 10.

¹⁸ סאמט מוכיח שפרק י"ט בנוי במבנה כיאסטי, ובמרכזו עומדת תשובת ה' (עמודים 62-63). עובדה זו מבטאת את מרכזיותה של תשובת ה' בסיפור, העומדת כנגד דרכו של אליהו ומבקרת אותה.

¹⁹ בין אם נפרש 'דממה' כשקט מוחלט, ובין אם נפרש 'דממה' כדיבור חלש ולוחש. עיין עוד אצל סאמט, עמוד 95, הערה 38.

ושתה כי קול המון הגשם" (שם, מא). אולם, הגשם לא הגיע, וגם לאחר תחינות מצד אליהו לא הייתה תגובה, והנער שנשלח להביט אל האופק כדי לראות אם עננים מתקרבים, לא הביא את הבשורה. רק בפעם השביעית חזר הנער עם הבשורה הזעומה: "הנה עב קטנה ככף איש עולה מים" (מל"א י"ט, מד). התעכבות זו מתבררת לנו רק בדרך אחת: אליהו נענש על העדפתו את מידת הדין ודרכו התקיפה בהחזרת העם בתשובה.

עונש זה פגע באליהו בדרך של 'מידה כנגד מידה'; אליהו חטא כשדרש מה' במפגיע להיענות לקרבנו, ולכן, כשדרש מה' לאחר מכן להיענות לבקשת הגשם, זכה לביקורת. על דרישתו הראשונה הוא נענה בהיעדר תגובה לדרישתו השנייה. רק לאחר שהגשם אחר, הוא נאלץ לחזור ולומר לאחאב, שהפעם הגשם אכן בא (שם, מד).

אליהו נענש באופן שבו רק הוא נפגע, וזאת משום שבמשך כל הסיפור הצטייר אליהו בעיני העם כעובד ה' המושלם ולא היה באופי שליחותו בכדי לפגום בתוכן מסריו בעיניהם. אולם, כלפי לייא גישתו של אליהו ואופיו ראויים לביקורת. משום כך, התגובה לדרכו הקנאית של אליהו לא הייתה תגובה פומבית - העם לא אמר להבחין בביקורת ובעובדה שהגשם מתעכב במספר רגעים. זוהי הסיבה לכך שאליהו מקבל את הביקורת דווקא במקרים אלו, ואילו לבקשתו להיענות לקרבן - ה' נענה ללא הסתייגות.

הביקורת של ה', שהתבטאה עד עתה באופן מילולי, מקבלת ביטוי בהוראה מעשית. ה' מצווה את אליהו למשוך למלכים את חזאל על ארם ואת יהוא וישראל, ולנביא תחתיו את אלישע: "ויאמר ה' אליו לך שוב לדרכך... ואת אלישע בן שפט... תמשח לנביא תחתך" (מלכים א' י"ט, טו). לולא היה הסיפור מזכיר לנו בסופו שאלישע הוכתר רק כמשרת, היינו סבורים שה' פיטר את אליהו!²⁰ כך גם נרמז בהשלכת האדרת על אלישע, שהרי האדרת (ובמיוחד זו של אליהו)²¹ מסמלת תפקיד נבואי,²² והשלכתה על אלישע מהווה רמז להעברת תפקיד הנבואה. רק לאחר מכן

²⁰ על פי זקוביץ, וכן הבינו חז"ל במכילתא (פתיחתא לפרשת בא): "אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן, שנאמר 'קנא קנאתי לה' אלהי צבאות וגו'", ומה נאמר שם - 'ויאמר ה' אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשח וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן אלישפט תמשח לנביא תחתך' שאין תלמוד לומר 'לנביא תחתך' אלא שאי אפשר בנבואתך."

²¹ עיין במל"ב ב', יג-יד; זהו גם הרושם שנוצר בעיני בני הנביאים מיד אחר כך (שם, טו).

²² ראה זכריה י"ג, ד.

אנו שומעים שאלישע זה הוא רק משרת ואליהו ממשיך בתפקידו ("ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו" [מל"א י"ט, כא]).²³

מעיון זה עולה כי אליהו התאפיין בקנאות גדולה לה', ומתוך כך ראה עצמו כשליח ה' היחיד אשר גזרתו כגזרת אלוהים, ודרישותיו צריכות להתקבל. בעקבות אופיו הקנאי, זוכה אליהו לביקורת מה', הנמסרת במענה ה' בהר חורב, ובדרישה ממנו לעזוב את מידת הדין ולרכוש את דרכי הענווה והמתיונות.

עיון בסיפור מאבק יעקב עם המלאך

בניתוח דמותו של יעקב בסיפורי בראשית הוא מצטייר כדמות פסיבית. בסיפור קבלת הברכה הוא חסר יוזמה (כפי שהראתי לעיל); לאחר שברח מלבן הוא מתרפס בפני עשו אחיו, נכנע לו ומנסה לרצותו במנחה; הוא מגיע עד כדי פסיביות מודעת ומוחלטת בסיפור אונס דינה, שבו הוא נותר בכוונה אדיש כלפי ההתרחשויות ("והחריש יעקב עד באם" [בר' ל"ד, ה]) ובניו הם שמסיקים הלכה למעשה את המסקנות ונוקטים בצעדים המתבקשים²⁴ ("ובני יעקב... כשמעם ויתעצבו...") [בר' ל"ד, ז]; "ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה..." [בר' ל"ד, יג]).

הכניעה של יעקב היא המאפיין הבולט בדמותו כפי שעולה מסיפור פגישת יעקב ועשו. יעקב שולח מנחה לעשו אחיו (שם ל"ב, טו-כב), ומפציר בו לקחתה (שם ל"ג, יא); הוא משתחוה לעשו שבע פעמים ומעביר את כל נשותיו ובניו לפיו כדי

²³ סאמט (עמודים 106-107) וזקוביץ (עמוד 343) במאמריהם טוענים שגם שליחות אליהו למשיחת חזאל ויהוא מהווה עונש, בכך שהוכרח לבצע שליחות בידועו שאינה רצון ה'. לעניות דעתי, העונש לחוטאים בעבודה לבעל צריך להתבצע לאחר שאליהו כבר הצטייר כנלחם בעבודת הבעל, ושתיקה שלו תתפרש כפשרה ביחס לחטאי העם.

כפי שכבר הזכרתי, מערכת הביקורת של ה' כלפי אליהו פועלת במישור האישי, והביקורת סמויה מעין הציבור, בינו לבין ה'. לכתחילה, לא הייתה הדרך החינוכית של אליהו רצויה בעיני ה', אך לאחר שאליהו, המצטייר בעיני העם כנציג ה' בעולם (כפי שהוא מציג עצמו), דרש את הנקמה הקנאית בחטאי העם, עלולה אי היענות לדרישותיו הפומביות של אליהו ליצור מצב של חילול ה'. הלכך, באירועים פומביים נענה ה' לדרישותיו של אליהו, משום שבעיני הציבור דרישותיו נעשות לשם שמים, ומערכת הביקורת של ה' כלפי אליהו מתגלה רק בהיותו לבד.

כבר עמדו זקוביץ וסאמט על הקבלת דמותו של אליהו בסיפור זה לדמותו של משה. לדעתי, עיון בסיפור ההתגלות למשה בסנה (שמות ג-ד) מעלה יחס דיאלקטי דומה - ה' כועס על משה, אך משאיר אותו בתפקידו ומסכים לטענות הסירוב שמשם מעלה.

²⁴ קריאה צמודה של סיפור זה מעלה יחס חיובי של התורה לקנאותם של שמעון ולוי, ומכאן נובעת ביקורת על הפסיביות המוגזמת של יעקב. היחס החיובי משתקף בבירור בסופה של הפרשה, אשר מסתיימת, באופן יוצא דופן, ללא סיום הכולל את דברי המספר, כך שהמשפט שנוותר מהדהד בקרב הקוראים הוא: "הכזונה יעשה את אחותנו?" (בראשית ל"ד, לא). בסוף המאמר אדון בטענה לפיה ניתן גם לראות בסיפור ביקורת על אופיו הפסיבי של יעקב.

להשתחוות לו (שם ל"ג, ג-ז); יעקב מדבר אליו כעבד ונוקט בלשונות תחינה והתרפסות, בביטוי 'למצוא חן בעיניך' ובדומים לו (שם ל"ב, ו; שם יט-כא; וכן שם פרק ל"ג, פסוקים ה, ח, י, טו).

כמו כן, משתמש יעקב בדבריו בביטויים המלמדים על חשש ופחד. בתפילתו לה' שיעזור לו מפני עשו הוא מצהיר: "כי ירא אנכי אתו" (שם ל"ב, יב). כהסבר לשליחת המנחה הוא מביע תקווה: "אולי ישא פני" (שם ל"ב, כא), ובכך הוא מפגין את חששו מפני הצפוי לבוא. גם לאחר שעשו כבר התרצה בפניו, הוא נוקט בלשון חשש - "אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן" (שם ל"ג, יג), וגם אם טיעון זה אינו נובע מתחושה אמיתית ונועד רק לדחות את בקשתו, הוא מלמד על חשש ופחד. יעקב חושש מכל יוזמה שעלולה לערער את יציבותו, והביטויים שבהם הוא נוקט מעידים על פחד.

מעיון זה עולה כי התכונות המרכזיות המודגשות אצל יעקב בסיפורים אלו, ואולי אף באופן מוגזם, הן תכונות פסיביות - הכניעה והחשש מיוזמה.

ההבדלים בין סיפורי פגישת המלאך

כדי להבין את משמעותה של ההקבלה בין שני הסיפורים, נבחן תחילה שאלה העולה מעיון בסיפור מאבק יעקב עם המלאך.

לאור גישת הכניעה שבה התאפיין יעקב בסיפור פגישתו עם עשו, עומד, לכאורה, סיפור המאבק עם האיש כחורג מן הקו שתואר לעיל. בסיפור זה אזור יעקב לפתע כח, ונאבק באיש בלתי מוכר, בניגוד גמור לאופי הרך שראינו עד עתה. איזה מקום יש לסיפור המפגין כוחניות כזו אצל יעקב, בין שאר הסיפורים המתארים אותו כדמות ענווה המכניעה את עצמה?

תשובה אפשרית אחת לשאלה זו היא שבסיפור זה עומד יעקב מול דמות אלוהית, ויחסו של יעקב לאלוהים שונה מיחסו לבני אדם, אך אין תשובה זו מסתברת. אין זה סביר שאופיו של אדם ישתנה בפניתו לאלוהים, שהרי האופי טבוע בלבו של האדם. לא זו בלבד, אלא שהדמות מתוארת בתחילה כ'איש' (בר' ל"ב, לא) ורק בהמשך הסיפור מתגלה לנו ש'איש' זה הוא נציג ה' ואולי מלאך, עובדה המראה שהופעתו החזותית של המלאך לא נראתה ליעקב רוחנית או אלוהית באופן יוצא דופן. מתקבלת התחושה שכשם שלקורא התגלתה העובדה שהוא אלוהי רק בסוף הסיפור, כך קרה גם במציאות, ויעקב ניגש לאישאלמוני, שלא הייתה לו סיבה להתייחס אליו באופן שונה מכל אדם.

לעניות דעתי, התשובה לשאלה זו היא המפתח להבנת הביקורת על אליהו. ביחסו של האדם לאלוהיו, על האדם לבוא בגישה של ענווה והכניעה, ורק כך יעמוד

מול אלוהיו ויוכל לדרוש ממנו את רצונו. דווקא בזכות ענוותנותו של יעקב הוא הצליח לעמוד במאבק מול איש האלוהים, לשרות עם אלוהים ולהיות יכול,²⁵ וממצב כזה יכול יעקב לדרוש "לא אשלחך כי אם ברכתני" (ל"ב, כז) מבלי חשש ליוהרה. אצל אליהו לא היה פסול בעבודת ה' כשלעצמה, אך כיוון שדרכו הייתה קנאית והוא ראה בעצמו שליח יחיד של אלוהים, אין הוא ראוי שה' יענה לדרישותיו (אלמלא היה צורך אמיתי להראות את נכונות עבודת ה' לעם, לאחר שאלהו הציב את התנאים) והוא ראוי להחלפה (המתבטאת במשיחת אלישע כנביא תחתיו).

הבדלים מהותיים נוספים בין הסיפורים מחזקים את המסר לפיו מופנית ביקורת בסיפור כלפי אליהו.

ראשית, ההבדל הבולט הוא בעובדה שבסיפור מאבקו של יעקב עם המלאך, יוצא יעקב כמנצח והוא המשלח את האיש מעליו, ואילו בסיפור אליהו, המלאך הוא המשלח את אליהו. עובדה זו מחזקת את הביקורת על אליהו בכך שיעקב מצטייר כאדם שהתעלה כמעט למדרגת מלאך והוא עומד למעלה מן הדמות שהוא פגש, ואילו אליהו מקבל ציווי מן המלאך והוא נתפס ככפוף למלאך, ובמדרגה נמוכה ממנו.

שנית, בשני הסיפורים נוגע המלאך בדמות, אך אצל יעקב הייתה זו נגיעה שבאה מתוך יאוש של המלאך, אשר לא יכול יותר להיאבק עימו, ואילו אצל אליהו נגיעת המלאך נועדה להעירו, והיא מלמדת שאלהו היה נתון לשליטתו של המלאך והוא ציית להוראותיו. הבדל זה מדגיש את הפער שבין שתי הדמויות ביחסן למלאך.

מהבדלים אלו עולה הפער בין שתי הדמויות; בניגוד ליעקב שיכול היה לעמוד כנגד המלאך בזכות ענוותנותו, אליהו נפגש עם מלאך המצווה עליו לאכול וחוזר לישון, עד שהמלאך נזקק להעירו פעם נוספת.

מהקבלה זו ומן ההקבלה לעיל עולה באופן חד הקיטוב שבין שתי הדמויות. אליהו הוא נביא קנאי המוכיח את העם במופתים חד פעמיים ורואה בעצמו נציג ה' היחיד, שכל פגיעה בו מהווה פגיעה בה', ולכן הוא מעמיד את עצמו במרכז נבואותיו. לעומתו ניצב יעקב בגישה שונה לחלוטין: הוא חושש מיוזמה ומפעולות בעלות עצמה, ומוריד את חשיבות עצמו כלפי הסובב אותו, עד שהוא מגיע לפסיביות בולטת במיוחד.

²⁵ על פי בראשית ל"ב, כט.

סיכום

במאמר זה מצאנו הקבלה בין סיפור בריחת אליהו מפני איזבל לשניים מסיפורי יעקב: סיפור בריחתו מפני עשו וסיפור מאבקו עם האיש.

סיפור בריחתו של אליהו מקביל לסיפור בריחתו של יעקב בכך שבשניהם מתקיים מעמד הכרעה ובעקבותיו שאיפה של המפסיד להרוג את השני. עם בריחתו של הגיבור הוא זוכה להתגלות. כמו כן עמדנו על מספר דמיונות לשוניים היוצרים זיקה בין הסיפורים. בסיפור בריחתו של אליהו ובמעמד הכרמל המקדים לו ראינו את אופיו הקנאי של אליהו, הרואה בעצמו נציג בלעדי של ה' בעולם, עד כדי כך שהחשיב את הפגיעה בו כפגיעה בה'. בסיפור בריחת יעקב ובסיפור קבלת הברכה המקדים לו, עמדנו על הפסיביות של יעקב, המוצג כדמות חששנית וחסרת יוזמה. בבחנו את ההבדלים שבין הסיפורים גילינו שמופנית ביקורת כלפי אליהו על קנאותו החזקה על ידי ההקבלה הניגודית ליעקב בעניין ההתגלות: יעקב זוכה להתגלות אידיאלית ואילו אליהו מקבל ביקורת מפורשת בהתגלות.

בנוסף גילינו, שסיפור בריחת אליהו מקביל לסיפור מאבק יעקב עם המלאך. בשניהם אנו מוצאים מפגש של מלאך עם אדם בלילה ומגע פיזי ביניהם; דמיונות לשוניים קישרו בין שני הסיפורים. כמו כן, מזכיר סיפור מעמד הר הכרמל במפורש את סיפור שינוי שמו של יעקב. אליהו זוכה לביקורת מפורשת על אופיו הקנאי בהיענות מאוחרת לדרישתו ובהתגלות מוכיחה. יעקב מוצג בסיפור כאדם המכניע את עצמו בפני סביבתו, במיוחד בהתרפסותו בפני עשו המהווה את הרקע לסיפור המאבק עם המלאך. בהתאם לכך, יעקב מצטייר כדמות אידיאלית, שהצליחה לשרת עם אלוהים, והוא משלח לבסוף את המלאך, לעומת אליהו שהמלאך מצווה אותו ללכת ונאלץ אף להעירו מתרדמתו. בהבדלים אלו העלינו את הביקורת כלפי אליהו, המתחדדת לאור ההקבלה, לפיה הבליט את חשיבות עצמו יתר על המידה תוך כדי קנאותו לה', והיה עליו לנהוג כיעקב שהנמיך את חשיבות עצמו בעיני הסביבה.

לבסוף, ברצוני להוסיף למסר הכללי הנובע מהשוואת שתי הדמויות. גם אופיו של יעקב, שהצגתי עד עתה כאידילי, זוכה לביקורת על הפסיביות המוגזמת. ההכנעה של יעקב אינה מוארת תמיד באור חיובי, ובסיפורים אחרים המקרא אף מבקר אותו על כך.²⁶ הצגת המסר העולה מן ההקבלות כמכריע באופן מוחלט לטובת יעקב תלקה בחסר.

²⁶ ראה דברי לעיל בהערה 24.